

Фролова В.С.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

РАДЯНСЬКО-ЧЕХОСЛОВАЦЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ У ПРАЗІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х РР.

Стаття присвячена історії радянсько-чехословацьких/українсько-чехословацьких відносин у 1945–1948 рр. та місцю Музею визвольної боротьби у Празі у їх розвитку. Порушується проблема місця УРСР у міжнародних відносинах у період існування Східного блоку. Мета дослідження – розкрити інформаційний потенціал документів, виявлених у фонді Центрального державного архіву громадських об'єднань України, та на їх основі з'ясувати особливості відносин Музею визвольної боротьби України у Празі з Українським товариством культурних зв'язків із закордоном (УТКЗЗ) на етапі ліквідації відомого осередку української еміграції у Чехословаччині. Проаналізовано листування директора Музею С. Наріжного з УТКЗЗ, яке виконувало ідеологічно-пропагандистську функцію у становленні відносин з новими союзниками СРСР. Визначено основні чинники, які створили можливість контактів з ідеологічно ворожою радянській системі інституцією, якою був Музей, – відсутність належної інформації про стан української діаспори у Чехословаччині та активних зв'язків московського керівництва з українськими відомствами. Співпраця УТКЗЗ та Музею тривала протягом двох років у 1945–1947 рр. і практично випала з-під контролю «компетентних» органів. Лише в квітні 1947 р. на рівні посольства СРСР постало питання про ідейну спрямованість українського осередку у Празі, метою якого було названо «об'єднання буржуазно-націоналістичних елементів». Як наслідок, УТКЗЗ отримало вказівку припинити листування з Музеєм, який було ліквідовано у 1948 р. Отже, протягом 1945–1947 рр. між УТКЗЗ та Музеєм склалися неоднозначні відносини, що дозволило здійснити обмін літературою та періодичними виданнями. Цьому сприяли невизначеність становища Музею, спроби змінити назву та нестабільність політичної ситуації в Чехословаччині, яка загальмувала реагування посольства СРСР на запити керівника УТКЗЗ. Опубліковані документи дозволяють реконструювати зміст та особливості нетривалих відносин двох українських інституцій, які змогли зробити важливі кроки у налагодженні відносин без втручання московського центру.

Ключові слова: українсько-чехословацькі відносини, СРСР, Музей визвольної боротьби в Празі, Українське товариство культурних зв'язків із закордоном, Симон Наріжний, Чехословаччина.

Постановка проблеми. Після завершення Другої світової війни Україна стає важливим учасником міжнародних відносин, зважаючи на географічну близькість та тривалі історичні зв'язки з країнами, що потрапили до кола країн «народної демократії». За відсутності самостійної зовнішньополітичної діяльності та залежного характеру створеного у 1944 р. Міністерства закордонних справ, Україна однак ставала для московського центру полем відповідальної ідеологічної роботи, націленої на нових союзників. У чому полягала ця роль УРСР у формуванні радянсько-чехословацьких відносин на такому складному етапі, яким були 1945–1948 рр.? Адже усередині чехословацького суспільства і політикуму тоді ще існувала надія на відновлення демократії часів Т. Масарика, яка, водночас, жор-

стко нищилася кремлівським керівництвом. Які сподівання на майбутні відносини з радянською Україною мала українська діаспора Чехословаччини, що створила у міжвоєнні роки у Празі один з найбільш дієвих осередків національного життя у Європі? Презентантом цього життя був й Музей визвольної боротьби у Празі, що існував протягом 1925–1948 рр., й завершальна історія якого нерозривно пов'язана з становленням комуністичної влади в Чехословаччині. Ці та інші питання спонукають до пошуку нових джерел, здатних надати на них відповіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема місця УРСР у міжнародних відносинах у період існування Східного блоку вже стала предметом аналізу українських учених. Прикладом, який це доводить, можна назвати дослідження

Р. Постолювського і А. Слесаренка, присвячене «Празькій весні»: автори проаналізували широке коло праць українських істориків, які різним чином дотичні до теми подій 1968 р., зокрема тим, що дозволяють з'ясувати їх контекст, передумови та український сегмент радянсько-чехословацьких відносин [11]. В історіографічному узагальненні О. Цуп вказано публікації, які демонструють надбання україністики у Чехії як складової українсько/радянсько-чеських відносин [16].

Період, який досліджується – 1945–1948 рр., – отримав ґрунтовне висвітлення у праці І. Вовканича [2], який здійснив масштабний аналіз подій, зокрема в галузі політики, які відбувались у Чехословаччині в період 1945–1948 рр., акцентуючи увагу на стосунках між чехами та словаками. У своїх подальших статтях, разом з І. Шніцером, автор заглибився у вивчення словацького національного питання в 1940–1960-х рр. [3]. Найбільш дотичною до нашої теми публікацією, яка розкриває механізм входження Чехословаччини до радянського блоку у повоєнні роки, є стаття І. Вовканича та О. Свеженцевої [4]. О. Субот у своїй статті «Політичні переслідування національних меншин у Чехословаччині 1945–1948 рр.» висвітлив проблему репресій стосовно німецької та угорської меншин у Чехословаччині, в період 1945–1948 рр. [12]. Схожа тематика статті С. Мотрук, де особливо увагу приділено подіям кризового періоду 1948 р. [7]. Зміст відносин цього періоду почасти висвітлено у довідникових статтях, присвячених учасникам українсько-чехословацьких зв'язків, як, приміром про С. Наріжного, М. Неврли, З. Неєдли [14]. Наведені дослідження доводять зацікавлення українських учених як періодом комуністичної Чехословаччини у цілому, так і роками включення держави до системи тоталітарних режимів під керівництвом СРСР. Однак, основна увага зосереджена на щільно пов'язаному з Чехословаччиною Закарпатті.

Інший предмет нашого дослідження – Український Музей визвольної боротьби у Празі, також має певну історіографічну традицію. Перше узагальнення, присвячене діяльності української еміграції в міжвоєнній Європі, зокрема у Чехословаччині, належить директору Музею, – Симону Наріжному, який приділив значну увагу одному з дієвих осередків зарубіжного українства [8]. У 2000-х рр. з'являються публікації українських дослідників, які значно поглибили уявлення про історію Музею. О. Кужільна розглянула проблеми створення Музею на основі матеріалів Центрального державного архіву громадських об'єднань

України (далі – ЦДАГОУ) [5, 6]. Завдання музею та мету його заснування, а також роль у культурному житті української еміграції в Чехословаччині були побіжно висвітлені О. Сухобоковою [13]. М. Палієнко у праці «Українські архівні центри за кордоном» проаналізувала публікації, присвячені українським архівним центрам за кордоном, зокрема й архіву Музею визвольної боротьби в Україні [10]. У монографії словацького дослідника М. Мушинки «Музей визвольної боротьби в Празі та доля його фондів» міститься історіографічний нарис і характеристика музейного архіву [8]. Документальну спадщину української еміграції в Празі, зокрема і Музею, дослідила Т. Боряк [1].

Нагадаємо, що архів Музею визвольної боротьби в Празі було вивезено з Чехословаччини у 1948 р. й до 1990-х рр. його місцезнаходження залишалося невідомим. У 1990-х рр. з'ясувалося, що частина матеріалів зосереджена в ЦДАГОУ, що й призвело до появи низки ґрунтовних праць, присвячених українській громаді у Чехословаччині. Та зважимо на те, що напрями досліджень української діаспори та її відносин з чехословацьким суспільством і владою та відносин УРСР і Чехословаччини мало перетинаються. Маємо на меті презентувати документи, які перебувають на такому перетині напрямів, й опублікувати їх у повному обсязі.

Метою статті є висвітлення та визначення інформаційного потенціалу документів, які були виявлені під час пошукової роботи у фондах ЦДАГОУ. Серед них джерела, які розкривають особливості відносин Музею визвольної боротьби України у Празі (з 1945 р. – Український музей) з Українським товариством культурних зв'язків із закордоном (далі – УТКЗЗ, Товариство). Останнє було одним з інструментів формування радянсько-чехословацьких відносин у повоєнні роки. Виявлені під час опрацювання фонду ЦК КПУ джерела, поряд з опублікованими матеріалами з історії Музею визвольної боротьби у Празі (далі – Музей), дозволили з'ясувати окремі обставини існування відомого осередку українського життя у Чехословаччині на етапі його ліквідації, особливості розвитку українсько-чехословацьких відносин у другій половині 1940-х рр.

Виклад основного матеріалу. Наслідком Другої світової війни для Чехословаччини стало її включення до кола країн «народної демократії», де безумовна роль лідера належала московському керівництву. У другій половині 1940-х рр. СРСР намагався якнайшвидше взяти під свій контроль ситуацію в Чехословаччині. У цей період в країні

склалася нестабільна ситуація, пов'язана з її геополітичним становищем: вона опинилася між СРСР з одного боку та західними державами – з іншого. Це призвело до активного втручання радянського керівництва у політичну боротьбу, яка розгорнулася на завершальному етапі війни, і набула особливої гостроти у 1945–1948 рр. Чехословаччина, яка у міжвоєнний час належала до кола демократичних держав з дієвою парламентською системою, намагалася відновити їх у нових умовах. Партією, яка намагалася стати лідером суспільно-політичного життя у країні, була соціал-демократична партія на чолі з З. Фірлінгером. Та підтримувані радянським керівництвом комуністи, об'єднані навколо К. Готвальда, фактично позбавили Чехословаччину права вибору свого майбутнього. Криза 1948 р., так званий «переможний лютий», призвела до того, що провідні позиції в політичному житті держави посіла Комуністична партія Чехословаччини.

Слід відзначити, що політична боротьба була підкріплена необхідністю вирішення питань національних меншин (німців, угорців, українців), пов'язаних із стратегією перетворення Чехословаччини на єдину державу чехів та словаків. В умовах політичного протистояння та поступового знищення комуністами демократичних засад репресії торкнулись представників української інтелігенції в Чехословаччині, де до 1945 р. існував ледь не найчисленніший осередок української еміграції в Європі. Уже в 1945 рр. органами НКВС за звинуваченням «у ворожій діяльності проти СРСР» було репресовано А. Волошина, П. Зленка, М. Славінського та інших громадських і культурних діячів [4, с. 86].

Діяльність Музею у 1945–1948 рр. була продиктована загальною політичною ситуацією в країні. Українські діячі прийняли рішення змінити назву на «Український музей» для того, щоб зберегти його легальну діяльність в Празі в умовах репресій діячів української еміграції, проте зробити цього не вдалося. Основні зусилля в цей час вони спрямували на реорганізацію осередка та збереження значної кількості матеріалів, які постраждали під час бомбардування. Попри прагнення українців продовжити роботу, у березні 1948 р. Музей було закрито.

Та ліквідації відомого центру української громади в Чехословаччині передували його спроби налагодити відносини з Батьківщиною.

З боку московського керівництва завдання побудови зв'язків з країнами «народної демократії», реалізації важливих ідеологічних та про-

пагандистських завдань, створення належного образу Радянського Союзу для нових союзників було покладено й на українську владу та відповідні інституції у республіці. Для реалізації засад радянської пропаганди серед населення країн народної демократії використовувалася діяльність Всесоюзного товариства культурних зв'язків із закордоном. В УРСР таку ідеологічно-пропагандистську функцію виконувало УТКЗЗ, створене у 1926 р. у Харкові як «філія» Всесоюзного товариства культурних зв'язків із закордоном¹.

Серед основних завдань товариства – пропагандистська діяльність зі створення та розповсюдження інформаційних матеріалів про радянську Україну, організація візитів українських делегацій до Чехословаччини та прийом іноземних гостей в УРСР тощо [15, арк. 216]. Вагому частину роботи товариства складав обмін друкованою продукцією (літературою, журналами, газетами, нотами) із різними зарубіжними інституціями з кола нових ідеологічних союзників СРСР в Європі – Болгарії, Румунії, Угорщини, Югославії (до розриву відносин з країною з СРСР у 1948 р.), Чехословаччини. Форми діяльності УТКЗЗ були стандартними для усіх країн, як і набір матеріалів, який направляли за кордон.

На час становлення системи відносин і формування їх змісту, коли справжнє обличчя «друзів» з СРСР ще не було добре відомим, сподівання на відновлення зв'язків з Україною виглядали з боку української еміграції виправданими. Хай в умовах жорсткого контролю партійних органів та органів безпеки, але УТКЗЗ сприяло популяризації української культури, що також могло надихнути на встановлення з ним контактів. Очільниками Товариства у повоєнний час були Олексій Полторацький (1945–1946 рр.), якого змінив на посаді Микола Скачко (1946–1949 рр.), а О. Полторацький став його заступником. Саме останній вів листування із директором Українського музею С. Наріжним.

Історія листування Музею і УТКЗЗ розкривається в останньому за хронологією подій документі – пояснювальній записці О. Полторацького до ЦК КПУ, яку орієнтовно можна датувати серпнем 1947 р., судячи з досліджених матеріалів. Появу пояснювальної обумовила доволі неприємна для УТКЗЗ обставина, оскільки Товариство підтримувало зв'язки і забезпечувало запити ворожої до СРСР з ідеологічної точки зору організації.

¹ УТКЗЗ у 1959 р. було реорганізовано в Українське товариство дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, проіснувало до 1992 р.

Також цей документ містить посилання на початок історії: у липні 1945 р. редакція газети «Радянська Україна» переслала в УТКЗЗ листа від Українського музею Празі [15, арк. 214]. Не наважившись самостійно відповісти зарубіжному адресату, редакція направила листа до Товариства. Зважаючи, що усі листи з Музею було підписано «директор», то мова йшла саме про С. Наріжного. Він звертався до редакції «Радянської України» з проханням «надсилати для поповнення музейної колекції періодичних видань кожне нове число Радянської України... також і попередніх чисел Вашого органу, які ще збереглися в Редакції. Зі свого боку Український Музей в Празі буде надсилати Вам свої видання» [15, арк. 214].

Виправдання О. Полторацького виглядають переконливо: зміст діяльності Музею УТКЗЗ не був відомим, а той факт, що він знаходився у «дружній нам Чехословаччині», а МЗС України рекомендувало налагоджувати відносини з організаціями української еміграції, «не чекаючи одержання їх характеристики». Зважаючи на зацікавлення з боку УТКЗЗ у «максимально більшим насиченням іно-ринку пропагандистською літературою», заступник голови УТКЗЗ прийняв рішення про направлення по одному примірнику видань до Музею у Празі.

Основна діяльність Музею була зосереджена на відновленні постраждалих після Другої світової війни архівів, а також формуванні ресурсу для подальшої роботи, про що зауважив у своєму листі до Києва С. Наріжний: «Український Музей в Празі ставить своїм завданням збирати в себе всі матеріали, потрібні для наукового дослідження історії України, а також її культури, літератури й мистецтва. Для досягнення цього свого завдання Музей потребує мати в якнайповніших комплектах всі українські періодичні видання, видання українських видавництв і чужі з українською» [15, арк. 216]. З цією метою Наріжний у липні 1946 р. звернувся до заступника голови УТКЗЗ з проханням надіслати до них зразки українських періодичних видань [15, арк. 227–229]. Як зазначив директор Музею: «Особливо бажано мати в музеї ті видання УДВ, що стосуються Великої Вітчизняної Війни та визвольної боротьби українського народу від чужоземних загарбників /список цих видань поданий в журналі Україна ч. 4/5 за 1946 р. ст. 39. Так само важно мати в музеї видання інших українських видавництв як «Радянський письменник», «Мистецтво» й т. д.» [15, арк. 216].

Вже через місяць, у серпні того ж року, Товариство надіслало до Праги примірники українських газет і журналів, які видавалися у Києві: «Радянська жінка», «Радянське мистецтво», «Україна», «Літературна газета», «Радянська Україна» [15, арк. 216–217]. За період 1946–1947 рр. до Українського музею було відправлено понад 150 зразків української художньої літератури, звітів про діяльність органів влади СРСР, промов Й. Сталіна [15, арк. 214–215].

Листування між О. Полторацьким та С. Наріжним тривало два роки. За цей період УТКЗЗ не лише успішно виконувало запити Українського музею визвольної боротьби, але й направляло власні запити стосовно пересилання його видань в Україну. Наприклад, у березні 1947 р. Український музей надіслав до Києва 12 підручників зі славістики для подальшої їх передачі в університетські бібліотеки УРСР [15, арк. 218].

Між тим, попри налагоджене листування, характер діяльності Музею, турбував керівників УТКЗЗ, яке декілька разів надіслало запити до посольства СРСР у Чехословаччині з проханням надати роз'яснення, оскільки «Музей як і раніше закидає листами українські організації та установи».

У квітні 1947 р. вкотре постало питання про ідейну спрямованість Музею. Як свідчить лист О. Полторацького: «22 квітня в УТКЗЗ прибули канадські націоналістичні газети, в яких згадувалось в доброзичливому дусі про цей Музей» [15, арк. 212]. Це привернуло увагу заступника УТКЗ, який вже вдруге після 1946 р. звернувся із запитом до секретаря радянського посольства в Празі про роз'яснення ролі Українського музею, який виявився організацією «дружною до канадських націоналістів» [15, арк. 212–213]. Тобто, перший запит стосовно Музею залишився без відповіді. Його невизначений статус дозволив продовжувати листування з ним.

Останній запит УТКЗЗ датовано 4-м серпня 1947 р. Наступний у справі документ, який стосується питання відносин Музею і УТКЗЗ, згадана пояснювальна записка О. Полторацького [15, арк. 212–213]. Вона доводить, що реакція з посольства нарешті була отримана, вийшла за межі «безневинних» зв'язків і вимагала участі партійних органів.

Останній за хронологією документ з приводу історії відносин Музею та УТКЗЗ датований 28 вересня 1947 р. Це лист, направлений радником радянського посольства у Празі Шейко до працівника політвідділу МЗС УРСР П. Удовиченка з поясненням про засновників українського осередку: «У 1926–1927 рр.

у Чехословаччині буржуазно-націоналістичні елементи, які іммігрували у 1917–18 рр. із Радянського Союзу, а також українські націоналісти Північної і Південної Америк, колишньої Галіції та ін. українські націоналісти, які проживають у Чехословаччині, заснували музей «Визвольної боротьби на Україні». Основною метою діяльності Музею було названо «об'єднання буржуазно-націоналістичних елементів, поширення націоналістичної літератури і підтримку зв'язку з буржуазно-націоналістичними елементами інших країн, головним чином Америки і Канади». Далі йшлося про необхідність припинення листування УТКЗЗ з Музеєм. При цьому лист дозволяє розкрити окремі деталі стосовно закриття Музею: радник посольства пише про те, що «Посольство СРСР в Чехословаччині у найближчий час поставить питання у відповідних чехословацьких органах про закриття цього музею, як організації, ворожої СРСР» [15, арк. 208–209]. Рішення було успішно втілено в життя вже менш, ніж за рік [15, арк. 208–209].

Вказівка посольства повідомити про прямі контакти УТКЗЗ з будь-якими організаціями чи приватними особами у Чехословаччині у черговий раз свідчить про роль союзного керівництва у формуванні підконтрольної системи міжнародних відносин за участі України. Двічі у листуванні фігурувало ім'я посла СРСР у Чехословаччині Валеріана Зоріна. Відзначимо, що він обіймав цю посаду протягом 1945–1947 рр., перебував на початку своєї дипломатичної кар'єри, був одним з найбільш впливових сталінських чиновників у країні і фактично направляв діяльність чехословацького уряду.

Висновки. Отже, протягом 1945–1948 рр. склалася доволі неоднозначна ситуація у стосунках між УТКЗЗ та Музеєм: у той час, коли значну частину членів осередку було репресовано та вислано з Чехословаччини, товариство надсилало документацію й літературу до Праги на запит празьких українців. Виникає питання про те, як два роки обміну літературою з потенційно ворожим націоналістичним осередком українців у Празі пройшли повз керівні кола Чехословаччини та Радянського Союзу? Вважаємо, що цьому сприяло кілька чинників. Одним з головних стала невизначеність становища Музею визвольної боротьби в Празі та його спроби змінити назву й статут призвели до того, що український осередок не потрапив до переліку «небезпечних націоналістичних» організацій в Чехословаччині. Це дало змогу Музею підтримувати стосунки з багатьма іноземними осередками української діаспори. Поряд з цим, наявність зв'язків Музею із зарубіжними осередками обумовлювало його легітимність в очах чехословацьких органів безпеки. Можливо, нестабільна полі-

тична ситуація у Чехословаччині, жорстка боротьба за владу з боку комуністів, призвели до ігнорування запитів голови УТКЗЗ про статус Музею. Радянське посольство занадто опікувалося політичними питаннями, не маючи змоги реагувати на усі листи.

Відзначимо, що складний період 1945–1948 рр. можна вважати періодом короткострокового успіху у царині відновлення та спроб розширення діяльності Музею. Після ліквідації осередку у 1948 р., С. Наріжний ще кілька років в еміграції, в Австралії, намагався боротися за втрачені архіви, написав ґрунтовну роботу про його діяльність у міжвоєнний час.

Нижче подано досліджені документи у хронологічній послідовності мовою оригіналу із збереженням орфографії.

* * * * *

Без дати. Орієнтовно – червень-липень 1945 р.

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙ В ПРАЗІ

Редакції «Радянська Україна»

Дирекція Українського Музею в Празі просить Вас надсилати для поповнення музейної колекції періодичних видань кожне нове число Радянської України.

Були б Вам вдячні за присилку Музеєві також і попередніх чисел Вашого органу, які ще збереглися в Редакції.

З свого боку Український Музей в Празі буде надсилати Вам свої видання.

З правдивою пошаною (підпис нерозбірливо).

Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365. Арк. 214. Копія.

* * * * *

Без дати. Орієнтовно – 1 липня 1946 р.

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙ В ПРАЗІ

Українське Товариство Культурного Зв'язку
з Закордоном

Київ
Лібкнехта, І

Дирекція Українського Музею в Празі стверджує оцим одержанням висланої Вами П.УП46р. бандеролі з такими часописами:

Радянська жінка ч. 6, 1946 р.

Україна ч. 4/5 – 1946 р.

Радянське мистецтво ...ч. 27/65/

Літературна газета ч. 27/168

Радянська Україна ч.ч. 130–134 за 1946 год

Висловлюючи Вам якнайбільшу подяку за прислані часописи, Дирекція Музею, нав'язуючи до свого листа з 2 ц.м., дуже просить Вас допомогти Музеєві в його науково-колекціонерській праці. Український Музей в Празі ставить своїм завданням збирати в себе всі матеріали, потрібні для наукового дослідження історії України, а також її культури, літератури й мистецтва. Для досягнення цього свого завдання Музей потребує мати в якнайповніших комплектах всі українські періодичні видання, видання українських видавництв і чужі з українською.

Тому Дирекція Музею була б Вам дуже вдячна за допомогу й посередництво в справі регулярного одержання таких видань українських періодики, як:

Радянська Україна
Літературна газета
Радянське Мистецтво
Україна
Радянська жінка
Радянський Львів
Вітчизна
Дніпро.
Сучасне і майбутнє
Українська література
Барвінок
Вільна Україна
Молодь України
Вісник Академії Архітектури УРСР.
Театральна декада.
Й інших періодичних видань.

Український Музей в Празі старається також про доповнення зібраних ним раніше, ще в рр. передвоєнних видань Української Академії наук та Українського Державного Видавництва. Особливо бажано мати в музеї ті видання УДВ, що стосуються Великої Вітчизняної Війни та визвольної боротьби українського народу від чужоземних загарбників /список цих видань поданий в журналі Україна ч. 4/5 за 1946 р. ст. 39/. Так само важно мати в Музеї видання інших українських видавництв як «Радянський письменник», «Мистецтво» й т. д.

Дирекція Музею дуже просить Українське Товариство Культурного Зв'язку з Закордоном прийняти до відома дезідерати Українського Музею в Празі.

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365. Арк. 216. Копія.

* * * * *

Дата – написано від руки – октябрь 1946 г.

ЧРЕЗВЫЧАЙНОМУ И ПОЛНОМОЧНОМУ
ПОСЛУ СССР В ЧЕХОСЛОВАКИИ

Тов. ЗОРИНУ Валериану Александровичу

Уважаемый Валериан Александрович!

Если Вы найдете возможным прошу не отказать в любезности передать прилагаемые письма по адресам:

Директору Украинского Музея. Прага XII
Председателю Украинского Товарищества
«Освіта»
Прага II.

Ал. Полторацкий
Директор Украинского Общества
Культурной Связи с Заграницей

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365. Арк. 217. Копія.

* * * * *

Український Музей В Празі

В Празі, дня 5 березня 1947 р.
Українське Товариство
Культурного Зв'язку з закордоном.
Київ
вул. К. Лібкнехта, I

На Ваше прохання з дня 31 січня про висилку славистичної літератури для університетських бібліотек України, Дирекція Українського Музею в Празі одночасно з цим листом висилає на Вашу адресу I пакунок, а в ньому 12 різних видань. В дальнішому Дирекція Музею буде мати на увазі заявлену Вами потребу й буде дбати про висилку потрібної Вам літератури.

З висловом правдивої пошани.

Директор (підпис нерозбірливо)

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365. Арк. 218. Копія.

* * * * *

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙ В ПРАЗІ

В Празі, дня 26 березня 1947 р.

Українське Товариство Культурного Зв'язку
з закордоном

Київ
К. Лібкнехта, 1

На Вашого листа з 31 січня вислано Вам для університетських бібліотек України друга посилка з різними чеськими і словацькими книгами та славістичною літературою, а серед них і такі коштові видання як збірник присвячений Й. Добровському та праці з'їзду слов'янських філологів у Празі 1929 р. Дирекція Музею стало має на увазі заявлену Вами потребу в славістичній літературі й далі буде дбати про висилку потрібних Вам видань.

Дирекція Музею підтверджує одержання Вашого листа з 10-го лютого ц.р., приймає його до відома й робить відповідні заходи щодо висилки Вам чеських та словацьких наукових та мистецьких періодичних публікацій.

На Ваше пропозиція в тому листі заявити побажання в справі надсиланих Вами до Музею видань, Дирекція має честь просити Шановне Товариство надсилати до Музею як можна більше української наукової літератури / видань академічних, університетських і т. п. /, українських періодичних публікацій творів українських письменників і взагалі матеріалів, які можуть послужити джерелом для наукового дослідження української історії й культури. При цьому надсилаємо Вам список тамтешніх видань, яких Музей досі не має в своїх бібліотечних колекціях. Дирекція Музею була б вам глибоко вдячна за пересилку зазначених у списку видань.

З правдивою для вас пошаною
Директор.

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365.
Арк. 219. Копія

* * * * *

Без дати

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙ В ПРАЗІ

Директору Музею

Дорогі товарищі!

Ми одержали Вашого листа, в якому Ви прохаєте висилати Вам якнайбільше українських періодичних видань та іншої літератури на українській мові.

Ми постараємось зробити все можливе, щоб задовольнити Вашу прозьбу, і надіємось, що в найближчому часі зможемо посилати Вам деяку літературу, крім періодичних видань, які ми будемо висилати Вам із номера в номер.

З пошаною.

Ол. Полторацький

Директор Українського Товариства
Культурного зв'язку з закордоном

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365.
Арк. 218. Копія.

* * * * *

Український Музей в Празі
Прага XII. Ходска 23

Шановний п. Директор!

З вдячністю відповідаю на ваш лист від 5-го березня ц.р., в якому ви люб'язно інформуєте нас про висилку славістичної літератури. Ця література буде у великій пригоді нашим вченим та студентам, які з захопленням вивчають мову і культуру дружнього чеського народу.

Просимо сповістити, які українські матеріали Вас цікавлять, і ми, в свою чергу, постараємось віддячити Вам, посилаючи цю літературу.

З пошаною

Заступник Голови

Українського Товариства Культурного

Зв'язку з Закордоном /О. Полторацький/
18 квітня 1947 р.

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365.
Арк. 220. Копія.

* * * * *

22 апреля 1947 г.

Посольство СССР в Чехословакии
тов. Шейко

Почти все украинские редакции издательства получили просьбы от Украинского Музея в Праге /Прага, XII, Ходска 22/ присылать музею книги, журналы, газеты.

В украинских националистических газетах Канады имеются благожелательные отзывы о деятельности этого Музея.

Прошу Вас срочно сообщить нам характеристику этого музея и указание – следует ли с ним поддерживать связь – путем посылки печатных изданий из УССР.

Зам. Председателя УОКС /Полторацкий/
от.2э.
I-адр.
I-д.
вч
верно:

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365.
Арк. 221. Копія.

* * * * *

Український Музей в Празі
Прага, дня 12 червня 1947.

Українське товариство культурного зв'язку
з закордоном

Київ
К. Лібкнехта, I

Дирекція українського музею в Празі підтверджує одержання Вашого листа від 18.4.1947 р. ч. 358 і повідомляє, що на ваше бажання, висловлене в попередніх листах до музею з дня 31.1. і 10.2 ц.р., Дирекція висилає на Вашу адресу посередництвом Міжнародної обмінної служби третю посылку з різними чеськими виданнями по приложеному списку.

На Ваше пропозиція в останньому листі сповістити, які саме українські матеріали нас цікавлять, повідомляємо, що український музей в Празі буде вам особливо вдячний за присилку творів українських письменників і наукової літератури, зокрема видань Академії наук УРСР та державних університетів. Вашій ласкавій увазі доручаємо список тамошніх видань, яких музей досі не має

в своїх бібліотечних колекціях, що був надісланий Вам при листі з дня 28 березня ц.р.

З правдивою до Вас пошаною – підпис – директор згідно

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365.
Арк. 222. Копія.

* * * * *

Выписка из письма УОКС в адрес Посольства СССР в Чехословакии

тов. Шейко
Секретно
М 17/с

4 августа 1947 г.

...Довольно давно мы послали Вам запрос об украинском музее в Праге / адрес: /.

Убедительно прошу сообщить, что это за организация, т. к. Музей попрежнему забрасывает письмами украинские организации и учреждения.

Зам. Председателя УОКС – Полторацкий
верно:

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365.
Арк. 221. Копія

* * * * *

Без дати. Орієнтовно – серпень 1947 р.
Секретно
Экз.

Объяснительная записка

В июле мес. 1945 г. редакция «Радянської України» переслала в Украинское Общество Культурной связи о заграницей прилагаемое письмо от Украинского Музея в Праге.

Характеристика данного Музея нам не была известна, однако учитывалось, что Музей находится в дружественной нам Чехословакии. Речь шла о посылке разрешенных к отправке за границу печатных изданий, которые мы направляем, напр. в США, в адреса общих библиотек.

До настоящего времени мы имели установку от МИД УССР о том, чтобы налаживать связи с организациями украинской эмиграции, не дожидаясь получения их характеристики. Это видно из прилагаемой копии письма от Зав. политотделом МИД т. Война от 14 марта 1946 г.

Поскольку УОКС заинтересован максимально большим насыщением ино-рынка пропагандистской литературой, мной было принято решение по I экз. литературы Музею посылать.

17 октября 1946 г. Послу СССР в Чехословакии тов. Зорину было направлено второе прилагаемое письмо с просьбой переслать его Музею, если он найдет нужным. Никакого указания от тов. Зорина о нежелательности связи с Украинским Музеем нами получено не было, почему мы и продолжали посылку литературы.

В марте 1947 г. по просьбе УОКС Музей выслал, напр., 12 книг – учебников по славистике для Университетских библиотек УССР, на что УОКС ответил прилагаемой благодарностью.

22 апреля в УОКС прибыли канадские националистические газеты, в которых упоминалось в благожелательном духе об этом Музее. В тот же день УОКС послал прилагаемый запрос в Посольство СССР в Чехословакии т. Шейко о характеристике этого Музея и о целесообразности поддержания с ним связи. Тов. Шейко до сих пор не ответил, также, как не ответил и на повторный запрос от 4 августа с/г.

Прилагаю перечисление посланной Музею литературы. Ввиду полученных от тов. Удовиченко сведений о националистическом характере этого музея, мною дано указание прекратить с ним всякую связь и прекратить отсылку литературы.

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ УОКС /Полторацкий/

отп. 2 экз.

1 – в адр.

2 – в д.

вч

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365. Арк. 212, арк. 213. Копія.

* * * * *

Копия
Секретно Экз. №1
28 сентября 1947 года
№ 124

ПОЛИТОТДЕЛ МИНИСТЕРСТВА
ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ УССР
тов. УДОВИЧЕНКО П.П.

В 1926–27 г.г. в Чехословакии буржуазно-националистические элементы, иммигрировавшие в 1917–18 г.г. из Советского Союза, а также украинские националисты Северной и Южной Америк, бывшей Галиции и др. украинские националисты, проживающие в Чехословакии, основали музей «Вызвольной борьбы на Украине».

Деятельность этого музея была направлена на объединение буржуазно-националистических элементов, распространение националистической литературы и поддержку связи с буржуазно-националистическими элементами других стран, главным образом Америки и Канады.

После освобождения Чехословакии от немецкой оккупации «Украинский музей» /новое наименование/, не имея возможности существования на базе своего старого устава, в силу изменившихся политических условий в стране обратился в Чехословацкое правительство с просьбой утвердить несколько изменений устав музея, но этот вопрос остался до сих пор неразрешенным.

Как мне сообщили, «Украинский музей» имеет связь и получает разную литературу непосредственно от нашего УОКСа, поэтому своих взаимоотношениях с общественными организациями и частными лицами Чехословакии он ссылается на связь с советскими украинскими организациями.

Для вашего сведения сообщаю, что Посольство СССР в Чехословакии в ближайшее время поставит вопрос в соответствующих чехословацких органах о закрытии этого музея, как организации, враждебной СССР.

Сообщаю вам об этом, прошу дать указания УОКСу о прекращении посылки этому музею литературы. Если УОКС посылает литературу и другим организациям Чехословакии непосредственно, т. е. не через Посольство, прошу сообщить мне, каким именно организациям и частным лицам.

И. Шейко

Копия верна: /Фомина/

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365. Арк. 208, арк. 209. Копія.

Список літератури:

1. Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010). Наук. ред. М. Слободяник. Міністерство культури України, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Ніжин (Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя), 2011. 544 с.
2. Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках. Нарис історії перехідного періоду. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2000. 325 с.
3. Вовканич І., Шніцер І. Словацьке національне питання в ЧССР напередодні «Празької весни» 1968 р. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2018. Вип. 27. С. 55–69.
4. Вовканич І., Свеженцева О. Трансформаційні процеси в Чехословаччині в умовах радянської блокової політики на рубежі 40–50-х рр. ХХ ст. Проблеми всесвітньої історії. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2009. Вип. 18. С. 81–92.
5. Кужільна О. До питання про заснування та діяльність Товариства «Музей визвольної боротьби України» в Празі (1925–1948 рр.). *Гілея: Науковий вісник*. 2013. № 75. С. 85–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_38 (дата звернення: 20.07.2023).
6. Кужільна О. Ідея української державності в науковій та суспільно-політичній діяльності товариства «Музей визвольної боротьби України» в Празі (1925–1948 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2015. 185 с.
7. Мотрук С. Політичні кризи в Чехословаччині другої половини ХХ ст.: погляд із сьогодення. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2010. Вип. 19. С. 71–86.
8. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: історико-архівні нариси. Державний комітет архівів України, Асоціація українців Словаччини, Наукове товариство ім. Шевченка у Словаччині. Київ, 2005. 160 с.
9. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Київ, 1990. 272 с.
10. Палієнко М. Українські архівні центри за кордоном: Історіографічний аспект проблеми. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. Київ, 2001. № 54. С. 42–46.
11. Постоловський Р., Слесаренко А. «Празька весна» 1968 року в Чехословаччині в українській історіографії. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Київ, 2018. № 27. С. 106–109. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Postolovskyi_Ruslan/Prazka_vesna_1968_roku_v_Chechoslovachchyni_v_ukrainskii_istoriohrafii.pdf (дата звернення: 20.07.2023).
12. Субот О. Політичні переслідування національних меншин у Чехословаччині у 1945–1948 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : «Історичні науки»*. 2015. № 24. С. 178–187.
13. Сухобокова О. Український культурно-освітній осередок у Чехословаччині в 20-х рр. ХХ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2010. № 17. С. 133–137.
14. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Біографічна частина: Н–Я / відп. ред. М. Варварцев. Київ : Ін-т історії України НАН України. 2016. № 6. С. 9–16.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4365. 401 арк.
16. Цуп О. Україністика в Чехії: витоки і сучасні тенденції розвитку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. Тернопіль, 2013. № 2. Ч. 1. С. 208–212. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tsup_Olena/Ukrainistyka_v_Cekhii_vytoky_i_suchasni_tendentsii_rozvytku.pdf (дата звернення: 20.07.2023).

Frolova V.S. SOVIET-CZECHOSLOVAK RELATIONS AND THE FATE OF THE UKRAINIAN MUSEUM IN PRAGUE IN THE SECOND HALF OF THE 1940S

The article is devoted to the history of Soviet-Czechoslovak/Ukrainian-Czechoslovak relations in 1945–1948 and the role of the Museum of the Liberation Struggle in Prague in their development. The problem of the place of the Ukrainian SSR in international relations during the period of the Eastern bloc is raised. The purpose of the research is to reveal the informational potential of the documents which were found in the funds of the Central State Archive of Public Associations of Ukraine and on these documents basis to find out the specifics of the relationship between the Museum of the Liberation Struggle of Ukraine in Prague and the Ukrainian Society of Cultural Relations with Foreign Countries (USCRFC) during the elimination of this famous center of Ukrainian emigration in Czechoslovakia. The correspondence of the director of the Museum, S. Narizhnyi, with the USCRFC, which has an ideological and propaganda function during the establishment of the relations with the new allies of the USSR, was analyzed. The main factors that created the possibility of contact with an institution that was ideologically unfriendly to the Soviet system such as the Museum, were

determined. There is a lack of proper information about the state of the Ukrainian diaspora in Czechoslovakia and active communication between the Moscow direction and Ukrainian departments. The cooperation between the USCRFC and the Museum lasted for two years during 1945–1947 and became uncontrolled by the «competent» institutions. USSR Embassy set up a question about the ideas of the Ukrainian center in Prague which was called «the union of bourgeois-nationalist elements» only in April 1947. As a result, the USCRFC received an instruction that stopped relations with the Museum, which was liquidated in 1948. Consequently, during 1945–1947 an ambiguous relationship were developed between the USCRFC and the Museum that allowed to exchange literature and periodicals.

This was facilitated by the Museum's uncertain position, attempts to change the name, and the instability of the political situation in Czechoslovakia, that inhibited the response to the USSR Embassy's requests from the head of the USCRFC. The published documents made it possible to remodel the content and features of the short-lived relations between the two Ukrainian institutions, which could take important steps to establish relations without the intervention of the Moscow center.

Key words: *Ukrainian-Czechoslovak relations, USSR, Museum of the Liberation Struggle in Prague, Ukrainian Society of Cultural Relations with Foreign Countries, Simon Narizhnyi, Czechoslovakia.*